

Een ontmoeting met Karl Marx ?

Ontwikkelingen in China

Een belangrijk politiek-economisch onderwerp is de wisselwerking tussen economische vrijheid en politieke vrijheid. In verschillende Oosteuropese landen zijn ten tijde van het communistische bewind pogingen gedaan om economische hervormingen door te voeren. Maar pas na de *politieke* hervormingen van eind jaren '80 hebben deze economische hervormingen daadwerkelijk een kans gekregen. Na de omwentelingen in de Sovjetunie en Oosteuropa, is China nog één van de weinige landen in de wereld met een (totalitair) communistisch politiek systeem. Maar ook in dit land is een ontwikkeling naar een vrije markt economie gaande. Zou dit betekenen dat het Chinese communisme, net zoals de 89-jarige communistische leider Deng Xiaoping, bijna toe is aan een ontmoeting met Karl Marx, Deng's 'favourite euphemism for death' (Financial Times, 30 juni 1993)? Of betekent dit dat in één van de grootste communistische landen ruimte is voor vrije markt principes?

De *economische hervormingen* zijn in China in 1979 van start gegaan. Deze hervormingen werden in gang gezet door het communistische bewind. Voor 1979 was China een centraal geleide planeconomie min of meer naar voorbeeld van de Sovjetunie. Na de dood van Mao Zedong in 1976 werden de nieuwe leiders geconfronteerd met een economische malaise. Een groot deel van de bevolking leefde in armoede. Eind 1978 keurde het Centrale Comité van de Communistische Partij een plan voor de economische hervorming goed. De nieuwe partijleiders wilden de economische groei en de ontwikkeling van China bevorderen met markt georiënteerde hervormingen, die de produktiviteit en efficiency zouden moeten verhogen en waardoor een beroep zou kunnen worden gedaan op buitenlandse middelen. Deze hervormingen werden voorzichtig en pragmatisch aangepakt; de meest eenvoudige zaken werden het eerst (op kleine schaal) uitgevoerd in de hoop dat het

succes daarvan de steun voor de hervormingen zou vergroten. De plannen werden bijgesteld, vertraagd of tijdelijk stopgezet indien zich problemen voordeden (IMF Occasional paper, nr 76, 1991, blz. 3). De lokale autoriteiten, die in zo'n groot land als China een belangrijke rol hebben, kregen een behoorlijke speelruimte bij de hervormingen, waardoor deze niet overal in dezelfde mate en in hetzelfde tempo werden doorgevoerd. In 1979 werd eerst een begin gemaakt met de hervorming van de uit collectieve bedrijven bestaande landbouwsector. De boeren hadden immers ervaring met het reageren op marktsignalen, omdat zij voordien al land (de individuele 'plots') zelf mochten exploiteren. De meeste voedselprijzen werden vrijgelaten en individuele boerengezinnen mochten land gaan bewerken dat in collectief bezit was. Hierbij werd een directe relatie gecreëerd tussen enerzijds de arbeidsinzet en andere input en anderzijds het resultaat. Na verplichte afdrachten mochten de boeren zelf de resterende productie ofwel aan de Staat leveren tegen vastgestelde prijzen ofwel verkopen op vrije markten. De relatieve prijzen van landbouwproducten namen toe, evenals de produktiviteit in deze sector. Gezien de voedselschaarste was het laatste ook nodig. Tevens trad diversificatie van de landbouwproductie op.

Sinds 1979 werden geleidelijk ook de beperkingen van niet-agrarische activiteiten op het platteland gedeeltelijk opgeheven en mochten produkten tegen marktprijzen worden verkocht. De produktiviteits- en inkomensstijging maakten investeringen in kleine industriële bedrijven door boeren en lokale autoriteiten mogelijk. Daarentegen bleven de investeringen in de landbouwsector op een laag niveau. In de nieuwe industriële bedrijven konden de mensen aan het werk die niet meer in de zich vernieuwende landbouwsector nodig waren. Deze bedrijven hadden in vergelijking met de staatsbedrijven te maken met meer concurrentie bij de in- en verkoop en konden minder gemakkelijk een beroep doen op subsidies. Hierdoor waren ze flexibeler en reageerden ze beter op veranderende marktomstandigheden. Daarentegen werd de produktiviteitsgroei wel belemmerd door verouderde technologie en de te kleine schaal van productie. Met de toename van deze bedrijffjes kregen de grote staatsbedrijven steeds meer concurrentie. In China ontstonden zo twee verschillende sectoren, een door de staat centraal geleide industrie en een groeiende (semi-)private industrie, die slechts indirect onder controle stond van de Staat.

Vanaf 1984 werd het zwaartepunt van de hervorming verlegd van het platteland naar de steden. Geleidelijk aan werd de controle over de staatsbedrijven gedecentraliseerd en werd het deel van de productie dat werd gepland en waarvan de prijzen werden vastgesteld minder groot. Staatsbedrijven kregen meer verantwoordelijkheid voor hun eigen financiële resultaten en meer vrijheid bij het nemen van beslissingen omtrent personeel, management en productie. Steeds meer prijzen werden vrijgelaten en er ontstonden consumptie- en produktiegoederenmarkten. Tevens werd de

vaststelling van lonen en het vinden van werk meer concurrerend. De 'stalen rijstkom', die werknemers voor het leven een baan, en dus inkomen en eten, bij een staatsbedrijf garandeerde, moest worden gebroken. In 1986 werd een contractloonsysteem ingevoerd voor nieuwe werknemers in de staatsbedrijven. In plaats van een levenslange betrekking kregen deze werknemers een arbeidsplaats voor drie tot vijf jaar. Toch staat het merendeel van de productie van belangrijke intermediaire producten, zoals staal, kolen en elektriciteit, nog onder controle van de staat en is er voor individuen weinig keuzevrijheid met betrekking tot, waar men werkt en woont. Er bestaan nog steeds restricties op de geografische mobiliteit van arbeid en voor staatsbedrijven is het moeilijk om werknemers te ontslaan. De verborgen werkloosheid binnen deze bedrijven is derhalve groot.

Tegelijkertijd met de economische hervorming probeerde China de 'deur naar de wereld open te zetten' om zodoende te kunnen *integreren in de wereld economie*. In 1980 werd China lid van de Wereldbank en het IMF. Begin jaren '80 werden vier economische zones gecreëerd, waarin lagere belastingtarieven en 'tax holidays' golden om buitenlandse investeringen te kunnen aantrekken. In 1984 kwamen daar 14 kustplaatsen en het eiland Hainan bij. Er ontstond een door het buitenland gefinancierde sector. Akzo is bijvoorbeeld joint ventures aangegaan met Chinese bedrijven. Bij deze joint ventures levert het buitenlandse bedrijf meestal de kennis en technologie. Ook grote Nederlandse banken hebben vertegenwoordigingen in China. Zij mogen alleen transacties in buitenlandse valuta's uitvoeren en niet in de binnenlandse Chinese munt, de Renminbi Yuan (RMB). Verder werd de controle over de handel gedecentraliseerd en verminderd, terwijl de financiële verantwoordelijkheid van de bedrijven die zich bezighouden met handel werd vergroot. De directe planning in de handel nam af, maar daarvoor kwam in de plaats een licentie-systeem. Daarnaast kon de Staat de omvang en samenstelling van de handelsstromen beïnvloeden door heffing van import- en exporttarieven. Tevens richtte China zich tot de internationale financiële markten voor buitenlandse leningen. In 1987 is in China ook weer een aandelenbeurs geopend. Na de machtsovername door de communistische partij in 1949 waren alle aandelenbeurzen namelijk gesloten. De vraag is echter groter dan het aanbod. In 1992 viel bij een nieuwe emissie zelfs een dode in het gedrang. Sommige Chinese bedrijven staan ook genoteerd op buitenlandse effectenbeurzen (Hong Kong, Wallstreet). Tenslotte is in juni van dit jaar een begin gemaakt met de liberalisering van de valutamarkt. In de zogenoemde 'swap centers', waar Chinezen en buitenlanders valuta's (voornamelijk dollars) kunnen wisselen, kan de waarde van de munt die in het buitenlandse handels- en kapitaalverkeer wordt gebruikt, de yuan, voortaan vrij fluctueren ten opzichte van andere valuta's. Hierdoor zal de zwarte markt, waartoe vele bedrijven zich moesten wenden vanwege het

geringe aanbod van met name dollars in deze centra, kleiner worden. Toch zal de zwarte markt niet geheel verdwijnen aangezien de toegang tot de 'swap centers' beperkt is en bij elke transactie eerst het doel waarvoor de dollars worden aangewend moet worden goedgekeurd. Bovendien proberen Chinese bedrijven hun buitenlandse valuta aan te houden op rekeningen in het buitenland omdat ze een groot gedeelte van hun verdiensten in buitenlandse valuta aan de Staat moeten afstaan tegen de officiële wisselkoers. Daar komt bij dat de overgewaardeerde officiële wisselkoers blijft gelden voor het wisselen van dollars bij banken en bij de koop van 'Foreign Exchange Certificates', waarvan buitenlanders gebruik moeten maken.

Het succes van de economische hervorming en internationalisering blijkt uit reële groeipercentages tussen de 4% en 13% in de afgelopen acht jaar (IMF, World Economic Outlook, september 1993). Deze economische groei en de hiermee gepaard gaande welvaartsstijging is echter ongelijk verdeeld. Alhoewel de economische hervorming begon met de hervorming van de landbouwsector, bestaat er een groot verschil tussen enerzijds het relatief rijke leven in en rondom Peking en de Zuidelijke kustprovincies en anderzijds de armoede van het onderontwikkelde Chinese platteland. In 1978 waren de staatsbedrijven verantwoordelijk voor 78% van de industriële productie, terwijl dit in 1991 50% was. Het aandeel van de Staat in de gehele Chinese productie is gereduceerd tot één derde en de buitenlandse handel is sinds 1979 gegroeid met gemiddeld ruim 12% per jaar (Bingxiang Li, The revival of the Chinese financial system, Research memorandum WO&E, nr. 9308, De Nederlandsche Bank, blz. 14 en 15). Hieruit blijkt echter ook dat de Staat nog steeds een belangrijke rol speelt in de Chinese economie. Eén van de terreinen waarop de spanning tussen de planeconomie en de ontwikkeling van een markteconomie tot uiting komt is de relatie tussen de Staat en de banken. Via het vaststellen van kredietrestricties voor alle banken wordt de omvang en de structuur van de kredietverlening in het banksysteem gecontroleerd door de in 1984 tot centrale bank omgevormde People's Bank of China. Met de economische hervorming is het banksysteem een steeds grotere rol in de Chinese economie gaan spelen. Er werden staatsbanken opgericht die zich concentreerden op speciale sectoren. Ook in deze sector werd de verantwoordelijkheid voor de eigen financiële resultaten vergroot. Toen een aantal algemene banken werden toegelaten nam de concurrentie toe. Langzamerhand zijn de banken meer gaan voorzien in de financiering van de bedrijven, terwijl daarvoor de overheid de bedrijfssector rechtstreeks ten laste van het overheidsbudget financierde. Toch is de vrijheid die banken hebben bij de aanwending van hun middelen beperkt. Via het kredietplan reguleert de Staat de kredietverstrekking en door lokale autoriteiten wordt vaak druk uitgeoefend op (de branches van) banken om aan bepaalde bedrijven krediet te verstrekken. Hierdoor wordt tevens de

stroom van middelen tussen provincies en het ontstaan van een nationale geldmarkt belemmerd. Banken worden ook verplicht staatsobligaties te kopen en zijn opgezadeld met grote leningen aan verliesgevende staatsbedrijven, terwijl ze onafhankelijker van de Staat zouden willen functioneren.

Tegelijkertijd met de invoering van marktprincipes in de planeconomie kwamen ook de nadelige verschijnselen van een markteconomie naar voren. Eén van die verschijnselen is inflatie. In 1988 bedroeg de inflatie bijna 19% en werd er een programma ingevoerd om de toegenomen inflatie te beteugelen (IMF, World Economic Outlook, september 1993). In 1990 was de inflatie teruggebracht tot 2,1%, maar in 1992 bedroeg deze weer 5,5% en in april 1993 zelfs 17%. Door omvangrijke investeringen in kapitaalgoederen zijn met name de prijzen van grondstoffen sterk gestegen. Met deze omvangrijke investeringen is ook de vraag naar krediet sterk toegenomen. Het kredietplan werd overschreden, mede doordat lokale autoriteiten de regionale branches van banken onder druk zetten om middelen te verkrijgen voor hun ontwikkelingsplannen. De groei van de geldhoeveelheid (M2) bedroeg in 1992 30,8%. Na advies te hebben ingewonnen bij de Wereldbank over de aanpak van de oververhitte economie, nam vice premier Zhu Rongji de supervisie over de centrale bank over. Getracht wordt de inflatie in te dammen door de officiële tarieven voor tegoeden van en leningen aan banken te verhogen, de kredietverlening door de banken te beperken en staatsobligaties te verkopen. Het is de bedoeling dat de kredietplanning voortaan strikt wordt gehandhaafd. De 'onechte' leningen moeten terugkeren naar de banken. Tevens mogen de verliesgevende staatsbedrijven de salarissen en bonussen van hun werknemers niet meer verhogen. De stijging van de salarissen in de private sector zijn daarentegen moeilijk te beperken. Naast het probleem van de inflatie kampt China met toenemende begrotingstekorten mede vanwege een inefficiënt belastingsysteem. Verder moeten het financiële systeem en zowel de verliesgevende staatsbedrijven als het bij hun ondergebrachte sociale zekerheidsstelsel worden geherstructureerd. Het hervormingsproces is nog niet ten einde.

De geleidelijke *economische* hervorming in China lijkt een succes. In tegenstelling tot de Oosteuropese landen en voormalige Sovjetstaten kampt China niet met het probleem van een institutionele, politieke hervorming naast een economische hervorming. De economische hervorming in China wordt doorgevoerd onder het communistische bewind. Echter, in China is tegelijkertijd met de economische hervorming ook de vraag naar individuele rechten en vrijheden verder toegenomen. Het voortbestaan van de 'socialistische markteconomie' lijkt afhankelijk van hoe de heersende Communistische Partij hierop reageert. Er bestaan twee stromingen binnen de Communistische Partij: de behoudende factie onder leiding van premier Li Peng en de

factie, die naar een verdere ontwikkeling van de 'socialistische markteconomie' streeft onder aanvoering van Zhu Rongji. Na enkele maanden niet in het openbaar te zijn verschenen werd tot verbazing van de Chinese bevolking een vakantiefoto van Li Peng in zwembroek afgedrukt in de kranten om aan te tonen dat hij nog steeds de politieke leiding heeft. Recentelijk heeft de Communistische Partij de strijd met corruptie aangeknoopt, die het gezag en de toekomst van de Partij zou ondermijnen. De hervorming zou (tijdelijk) lijden tot onder meer smokkel en het aannemen van steekpenningen, aangezien de 'structuur' en wet nog niet zijn aangepast. Drie lagere functionarissen van staatsinstellingen en een bankdirecteur werden wegens corruptie ter dood veroordeeld. De laatste zou een illegale lening hebben goedgekeurd in ruil voor twee horloges en \$ 3500. Een werknemer van een handelsmaatschappij is al geëxecuteerd vanwege verduistering van \$ 170.000 uit openbare fondsen en het aannemen van steekpenningen ter waarde van \$ 2440 dollar (Volkskrant, 28 augustus 1993). Deze executies dienen als voorbeeld voor de rest van de bevolking. Met deze maatregelen maakt de Chinese Communistische Partij zich ook internationaal niet populair, net nu de internationale betrekkingen weer waren verbeterd na het bloedige neerslaan van de studentenopstand op het Tiananmen plein (het Plein van de Hemelse Vrede) op 4 juni 1989, terwijl ze zo graag hun Most Favoured Nation handelsstatus willen terugkrijgen.

De vraag is wat meer gevaar voor het voortbestaan van de Communistische Partij oplevert: het toelaten van individuele vrijheden of het onderdrukken hiervan door middel van repressieve maatregelen, zoals het gevangen zetten van dissidenten in dwangarbeiderskampen, de 'laogai' (Vriens, H., 1993, De Chinese goelag, Intermediair, jaargang 29, nr. 15, blz. 25)? Michel Korzech schreef onlangs (Is China te vertrouwen?, 1993, Intermediair, jaargang 29, nr. 15, blz. 23) : 'Het is niet uitgesloten dat spanningen tussen rijk en arm, tussen vorm en inhoud, tussen enclaves van rijkdom, efficiency en moderniteit en het grote achterlijke industrieel-agrarisch achterland, alsnog tot toenemende politieke instabiliteit in China leiden, en uitmonden in desintegratie en implosie van het politiek-economisch bestel.'

(Lidwin van Velden)